

Interview met Beatrice de Graaf over haar boek:

Theater van de Angst: De strijd tegen terrorisme in Nederland, Duitsland, Italië en Amerika,

Amsterdam; Uitgeverij Boom, 2010

Beatrice de Graaf is Universitair Hoofddocent bij het Centrum voor Terrorisme en Contraterrorisme, Universiteit Leiden - Campus Den Haag. Ze publiceerde eerder (met Isabelle Duijvestijn) Terroristen en hun bestrijders, vroeger en nu (Amsterdam: Boom, 2007).

1) Wat bedoel je precies met de titel van het boek 'Theater van de Angst'?

In Theater van de angst introduceer ik een nieuwe methode om de zogenaamde 'performative power' van het contraterrorismebeleid te meten. Daarbij gaat ze ervan uit dat terroristen met hun daden een 'theater van de angst' creëren. Hun 'performance' staat of valt met de reacties van de bevolking op hun aanslagen. De overheid kan die beeldvorming beïnvloeden, hetzij in dramatiserende zin, door de publieke onrust of paniek aan te wakkeren, hetzij in matigende zin, door de weerbaarheid van de samenleving te onderstrepen. Zo voeren terroristen en hun bestrijders een strijd om de publieke beeldvorming rond de aanslagen. De overheid kan ernaar streven om dat 'theater' waar de terroristen op uit zijn, te verkleinen. Met deze benadering richt ik me dus niet op een hele technische wegging van contraterrorismemaatregelen (hoeveel aanslagen zijn verijdeld, hoeveel terroristen zijn opgepakt etc.), maar op een benadering waarbij ik ervan uitga dat het effect van terrorisme breder is dan het doel van de concrete aanslag. Overheidsbeleid zou dus niet alleen op de korte termijn effectief moeten zijn, maar ook rekening moeten houden met die maatschappelijke impact van aanslagen op de middellange en lange termijn.

Neem nu de jaren zeventig, het tijdvak waar ik me op richt: In Nederland kwamen er zestien mensen om. Gebouwen werden opgeblazen of moesten worden ontruimd. Toch werden er geen nieuwe terrorismewetten aangenomen en de verantwoordelijke ministers hielden informatie achter. Ze weigerden op de achtergronden van het geweld in te gaan en ook de kranten berichtten nauwelijks over de aanslagen. In het Nederland van de jaren zeventig werden gewelddadig activisme en terrorisme zoveel mogelijk stilgehouden. Ook in West-Duitsland, Italië en Amerika waren extremisten actief en werden tientallen burgers het slachtoffer van aanslagen. Daar echter ontketende de regeringen een grootschalige klopjacht op de terroristen: helikopters, wegblokkades, FBI-teams en nationale reservetroepen werden in stelling gebracht. Uit mijn onderzoek blijkt dat meer zichtbare maatregelen of opzweepende verklaringen vaak gelijk gingen met een toename van radicalisering en geweld, terwijl het omgekeerde (dus contraterrorismebeleid achter de schermen, punctueel en terughoudend) de geweldsspiraal juist tot stilstand leek te brengen. Aandacht, ook negatieve, is immers de zuurstof van radicale en terroristische groepen.

2) Voeren terroristen en hun bestrijders nog steeds een strijd om de publieke beeldvorming?

Jazeker, terroristen zijn uit op het intimideren van de bevolking, ze proberen een regering iets te laten doen of na te laten (bijvoorbeeld verlenging van de missie in Afghanistan of Irak) en ze proberen ook nieuwe rekruten, medestanders en sympathie bij hun eigen achterban te werven. De strijd tegen terrorisme is dus ook breder dan alleen het aanpakken van de concrete daders. Contraterrorismebeleid moet ook rekening houden met de veerkracht en taaheid van allerlei mythes en legendes over onrecht en onderdrukking die terroristen gebruiken in propaganda. Dat zijn

immers de bouwstenen die terroristen nodig hebben om hun ideologie van wraak en vergelding te onderbouwen, hun aanslagen te rechtvaardigen en hun achterban van de noodzaak van geweld te overtuigen. Terroristen gebruiken hun eigen successen, maar juist ook het falen van regeringen (of dat nu echt falen is, of vermeend) om nieuwe rekruten en middelen te werven. Dat is heel lastig voor terrorismebestrijders, want hun eigen optreden (of dat nu arrestaties, patrouilles, zoekacties of intelligence-operaties zijn) kan daarbij ook door de terroristen zo 'geframed' worden dat het in hun straatje past. Zogenaamde 'makelaars in onrecht' of 'haatzaaiers' – denk daarbij aan radicale imams, rondreizende predikers, rechtsextremistische ideologen of linksextremistische provocateurs – kunnen veiligheidsmaatregelen zodanig uitvergrooten en dramatiseren dat die nieuwe munitie geven ten bate van de terroristische strijd. Het gaat dus altijd om beeldvorming, zowel voor, tijdens of na een aanslag.

3) Hoe verschilde de strijd tegen terrorisme in de jaren '70 met het huidige Nederlandse contraterrorismebeleid?

Het huidige terroristische geweld maakt deel uit van een mondiale golf van religieus, jihadistisch terrorisme. Anders dan de Molukkers, de Rode Jeugd of de RAF roepen de jihadisten van nu meteen beelden van internationaal terroristisch geweld op. We denken dan aan 9/11, Madrid of Londen. Bovendien lijken de terroristen van nu geen ruimte meer te willen bieden voor onderhandeling: De Molukkers lieten zich in 1975 nog na drie weken uit de trein praten bijvoorbeeld.

Niettemin is dit ook een kwestie van beeldvorming. Ook de Molukkers, de Rode Jeugd en/of de RAF presenteerden zich in die tijd als onderdeel van een wereldwijde anti-imperialistische beweging. De Molukkers namen gebaren en symbolen van de Black Panthers over en werden door de Rode Jeugd getraind. Dus ook toen waren er wel internationale links en associaties te bedenken. En dat is ook precies wat er in de Bondsrepubliek, Amerika en Italië gebeurde. Daar vermoedde de overheid achter de linkse terroristen van die tijd een wereldwijd communistisch complot (wat in die mate niet bestond). Maar in Nederland gebeurde dat niet. De overheid weigerde in te gaan op vragen over de achtergronden van terrorisme. Het werd ook niet eens publiekelijk als terrorisme gedefinieerd, er werden ook geen nieuwe wetten e.d. aangenomen. En ook de media hielden zich aan dit beleid van terughoudendheid. Dat kwam ook omdat terrorisme niet gepolitiseerd werd, of kon worden. Anders dan in Duitsland, Italië of Amerika was de angst voor 'het linkse gevaar' of 'de revolutie' hier nihil. Terrorismeleidde hier niet tot soortgelijke existentiële angsten als in de hierboven genoemde landen. Dat is nu wel anders. De media laat zich nu niet meer muilkorven door de regering. Politieke partijen grijpen het thema graag aan om er hun eigen politieke campagne mee te voeren. Bovendien resoneren terroristische aanslagen nu in Nederland veel meer dan in de jaren zeventig met andere angsten: angst voor immigratie, de Islam, straatcriminaliteit, 'buitenlanders', etc.

4) Waarom is historisch vergelijkend onderzoek belangrijk voor contraterrorismebeleid?

Historisch onderzoek plaatst bestaand beleid in een context. Het laat zien dat er keuzes zijn gemaakt, en laat ook zien dat die keuzes per land verschilden. Dat betekent dat niet elke maatregel of elke reactie per se zo noodzakelijk was geweest als we nu soms denken. Bestudering van de ontwikkeling en de geschiedenis van contraterrorismemaatregelen opent onze ogen voor specifieke Nederlandse eigenaardigheden, zeker wanneer je dat doet in internationaal vergelijkend perspectief.

Historisch onderzoek wijst op de breuken en op de doorgaande lijnen: is terrorisme nu wel zo anders? En zo ja, op welke punten verschilt het dan precies? En kun je spreken van een typisch Nederlandse traditie van terrorismebestrijding, zoals de 'brede benadering', of de 'Dutch approach' suggereert? En zo ja, waar bestaat die dan uit, en wat is daarvan de meerwaarde? We hoeven niet steeds weer het wiel opnieuw uit te vinden. Er zijn in de Nederlandse geschiedenis helaas al meer aanslagen geweest. We kunnen dus wel degelijk lessen trekken uit contraterrorismebeleid dat in het verleden is toegepast.

Interview door Quirine Eijkman,
Den Haag, 25 januari 2010